

LILIJA (108) *sb f*

lilija (86), **lelija** (22); lilija *OpecŻyw* (8), *Murm* (2), *Mymer*¹ (2), *MurzNT* (2), *LubPs*, *KrowObr* (6), *RejWiz*, *WyprKr*, *BibRadz* (4), *BielKron*, *Mącz* (4), *RejPos* (5), *BudBib* (3), *StryjWjaz* (3), *PudłFr*, *ZawJeft*, *LatHar*, *WujNT* (2), *WitosłLut*, *KlonKr*, *SkarKaz*, *SzarzRyt*; lelija *LudWieś*, *SienLek* (4), *KochEp*, *KochFr* (4), *KochPieś*, *PaprUp*, *KochFrag* (2); lilija : lelija *FalZioł* (19:2), *Leop* (8:3), *SkarŻyw* (4:1), *Calep* (3:2).

a *pochylone* (w tym 1 r. błędne znakowanie); le- (7), le (1); le- : lé- *KochTr* (3:1).

sg *N* lilijã (42). ◇ *G* lilijéj (24); [-éj], -(e)j (24). ◇ *D* lilij(e)j (3) *FalZioł*, *KrowObr*, *BibRadz*, *lilii* (1) *OpecŻyw*. ◇ *A* lilijã (8) [w tym: -a (1)]. ◇ *I* lilijã (5). ◇ *pl N* lilij(e) (6). ◇ *G* lilij *KrowObr* (2), *lilij(e)j* (1) *Mącz*. ◇ *D* lilijãm (2), *lilij(o)m* (1); -ãm *StryjWjaz*; -ãm : -om *WujNT* (1:1). ◇ *A* lilije (8); -é (2), -(e) (6). ◇ *I* lilijami (3) *KrowObr*, *BudNT* (2), *lilijmi* (1) *StryjWjaz*. ◇ sg *a. pl G* lilij(e)j [zapis: *lilije*] (1).

Sł stp, *Cn* notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *bot. Lilium L.*; *lilia*, bylina cebulkowa o ozdobnych kwiatach z rodziny *liliowatych (Liliaceae)*; *lilium Murm*, *Mymer*¹ *Calep*, *Cn* (93) : *Murm* 117; *Mymer*¹ 18; á przepal ono wino z liliã *FalZioł* I 76d, +3d, I 71c, d [2 r.], 71v *żp*, II [22]v [2 r.]; Weirzycie na liliie iako roftã nierobiã ni przẽdã *MurzNT Luc* 12/27 [przekład tego samego tekstu *RejPos* 217]; Ey nufz y wy ftych *Lilii* bierzcie przyklad *Roż[e]* *KrowObr Av*; *Lilietum*, Gdzie wiele *liliey* roście. *Mącz* 193c, 193c; *SienLek* 219v; *RejPos* 217, 220 [2 r.]; Miły moy mnie/ á ia iemu/ ktory fie pálie między *lilijami*. *BudBib Cant* 2/16; Teraz możesz *leliã* piękny włos otoczyć *KochFr* 55; *PaprUp Av*; *Calep* 603b [2 r.]; *WujNT Luc* 12/27.

W *połączeniach szeregowych* (9): *OpecŻyw* 19; *Leop Eccli* 50/8; *BudBib Eccli* 50/8; *SkarŻyw* 83; TV różã/ tu fiołki/ tu miećcie *léliã* *KochFr* 122, 97; Właśnie iákby pomiészãł różã woniãiącã/ Z fiołki y z liliã/ pozornie kwitniãcã. *ZawJeft* 46; *WitosłLut* A5v; *SkarKaz* 205a.

W *porównaniach* (27): Iako *liliã* między *cirnijm*/ tak *przyáciolka* moia między *dziewkami* *Izrael*. *OpecŻyw* 187v [przekład tego samego tekstu *Leop Cant* 2/2, *BibRadz Cant* 2/2], 17, 18, 187v; *LudWieś* B4v; *KrowObr* 95; A ná *wierzchu flupow*/ robotę ná *kxtãł* *leliey* [*in modum lilii*] *poštãwił* *Leop* 3.Reg 7/22, *Ex* 25/31, 33, 3.Reg 7/19, 26, *Cant* 2/2, *Eccli* 50/8, *Is* 35/1; *BibRadz Cant* 2 arg, 1, 2, *Eceli* 39/16; *RejPos* 220; Dwie *pierśi* twoie iáko *blizniãt* *dwoie v fárnny*/ ktore *fię páfã* między *lilijami*. *BudBib Cant* 4/5, *Eccli* 50/8; *SkarŻyw* 112; *Pãtrzay*/ iako *twarz* *biãłã* *zdobi wftyd rumiãny*: *Tãkiéy* *bárwy* *więc niebo bywa*/ *gdy świt rány* *Złoté Słõnce vprzẽdza*: albo *gdy leliã*/ Z *pięknym* *kwiãtẽm różãnym* w *ieden wieniec wiiã*. *KochEpit* A2v; *PudłFr* 70; *ZawJeft* 46; *KochFrag* 27; Niech *tez Krolowa* *kwitnie iák Lilia*, *W łãfce v Bogã*, *ktora czẽfte zwiia* *Cnot* *świętych* *kwiãtki*, *nã vbogie* *ludzie* *KlonKr* F4.

W *charakterystycznych połączeniach*: *lilija* *kwitnãca*, *piękna* (2), *prześliczna*, *rozwiniona*, *wonna*.

Przysłowie: [Plato do nich rzekł: ále czemu *fię dziwićie*/ *izali niewiãdãcie*/ *że też czãlem* między *oftẽm* y *pokrzywãmi* *lilia* *roście*. *CiceroKosz Hv (Linde)*.]

Wyrażenia: »*lelija* *ogrodna*« (1): *Lelia* *ogrodna* *SienLek* X2v.

»*lilija* *padolna* [= *rosnãca w dolinie*]« (1): *NA [lege: ja]* *kwiãt* *polny*/ y *Lilia* *padolna* [*lilium convallium*]. *Leop Cant* 2/1.

Szeregi: »roża, (a, albo, i) lilija; roża z liliją« [szyk 9:4] (12;1): ij śledl s nijmi za rzékę Cedrową do ogroda/ nie iźby rożą albo liliją zbierál/ ale iźby mękę wielką cirpiál *OpecŻyw* 98, 3, 17, 18; przeto też ten Pfalm tym ieſt tytułem náznáczony/ że ielth z Liliey á z Rożey iáko ochędoźnie wieniec vpleciony. *LubPs* P6; *KrowObr* 95; *BibRadz Cant* 2/1; *SkarŻyw* 178; pátrż gdy wieniec wija/ Ze poſpolicie fádzą przy różej leliją. *KochFr* 131; *KochPieś* 54; *PudłFr* 70; Ray tám gdzie ona ſiedzi: á którędy miia/ Zá iéy ftopámi róža wftawa/ y lelią *KochFrag* 25, 27. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 5 r.*].

»lilija, piwonija« (1): Lilije/ Piwonije też w ſwym rzędzye ftały/ Glánc nadobny czyrwony z białym podawáły. *RejWiz* 23v.

Zestawienia: »biała lilija« = *Lilium candidum* L. (Rost); *lilium album* Cn [szyk 7:2] (9): Wezmi wodki Liliey białey. *FalZioł* II 21a, II 16b, 18c, V 26v, 36v, 38v (9).

»domowa lilija« = *Lilium candidum* L. (Rost) (3): Theż korzeń tego ziele domowey Liliey/ ieſt dobry ku vroſzczeniu mięſa/ albo ciała w ranach z złych kroſt *FalZioł* I 72a, I 77d, 78a.

»lilija polna« = *Hemerocallis flava* L.; *liliowiec żółty*; *hemerocalles Calep*, Cn; *periclymenos Mącz*; *lilium aureum* Cn [szyk 6:1] (7): obáczcie liljé polné [*lilia agri*]/ iako roſtą/ nierobia ani przędą *MurzNT Matth* 6/28; *Periclymenos*, seu *periclymenon herba*, Polna liliya. *Mącz* 291c; Słyżyſz żeć też thu nie wſpomina łopianu áni pokrzywy/ iedno lilie polne. *RejPos* 220; *Calep* 476a; *WujNT Matth* 6/28.

~ *W porównaniu* (1): matka bożá miłóſciwá/ ktorá iako liliá polná/ rożá bez cirniá/ tak ta panną od wſfelkie zmayı grzéchu byla oddálona *OpecŻyw* 183.

Szereg: »lilija, roża« (1): *OpecŻyw* 183 cf *W porównaniu*. ~

[»złotogłowowa lelija« = *Lilium martagon* L. i *Lilium bulbiferum* L.; roſliny trujące mające zastosowanie w lecznictwie: Pliniuſz piſze/ że dwoiáki ieſt kwiát Złotogłowowéy Leliiey/ ieden biały/ iedno iź kiełyſzek ma brunatny ábo żółty: w tem tylko ma różnoſć ten kwiát od Leliiey/ iź Leliia ma ná rozgach liſcie/ ále Złotogłowowa Lilia gołą ma różgę. Drugą Lelią Złotogłowową piſze Pliniuſz która ma kwiát też biały/ ále kiełyſzek zielony *UrzędowHerb* 217a.]

W przén (2) : Wźdy twoy [śmierci] iad próżny: bo ten kwiát [*panieństwa*] ku wioſnie Oney oſtátney y wieczney wyroſnie/ Wonie Liliey pełen y czyſtoſci *SzarzRyt* Dv.

Wyrażenia »biała lilija« (1): y ták on kwiát czyſtoſci białey lilyey/ czerwóną rożą á krwią męczeńſką ozdobyony/ zaplátę y roſkoſzy nieſkázitelne v oblubieńcá ſwego nalał. *SkarŻyw* 487.

Przen: O czyſtoſci dziewiczej (3) : Nie ma zadne^{go} klaſztoru/ w ktorým by ſię táki piękny ſzczep tey leliey y różej y owocow/ wktorych ſię báránek y oblubieniec Chryſtus kocha/ oſadził/ ogrodił/ y dochował *SkarŻyw* 71; Tá ieſt [św. *Barbara*] przeſliczna ona lilia/ między cierniem pogáńſtwá roſtąca/ á piękną wonnoſć prawdziwey wiáry/ y wyſokiey cnoty/ y ſławnego/ przez rękę oycá ſwego Pogániná/ męczeńſtwá z ſiebie wydáiąca. *LatHar* 469.

Wyrażenie: »wieniec z liliej« (1): Zdziewictwá powołał iá [św. *Dorotę*] Pan Bog ná męczeńſtwo/ do wieńcá zliłiey/ ten też z czerwoney różej przydáiąc. *SkarŻyw* 124.

a. Wyobrażenie plastyczne lilii (11) :

α. *Jako element zdobniczy, dekoracyjny w wyrobach złotniczych (3)* : A ná lámym Lichtarzu będą czerzy czálzki wydrożone ná kftałt orzechá/ y iábłufká też poľpołu przy káždey/ y Lilie [tj. lilia] pod dwiemá pręty ná trzech miefcách/ ktorych będzie fześć wychodzących z iedne⁸⁰ słupká *Leop Ex 25/34, Ex 25/33*; Krzizik zloti, na nim czteri Lilie Diamentowe. i czwarta fDiamenczikiem weifrzodku wifzająca *WyprKr 12v*.

β. [*Prawdopodobnie biżuteria z elementami ozdobnymi w kształcie lilii*: y włożyła koronkę ná głowę fwą/ y oblokła fie w fzáty wefela fwego/ obuła téz pántofie/ y wzięła práwniczki/ y lilie [tj. lilia]/, y naufnice/ y pierścionki/ y vbrała fie we wfzytkié fwe ftroie. *WujBib Iudith 10/3 (Linde)*.]

γ. *Wizerunek heraldyczny, element herbu (8)* : *KrowObr A [2 r.]*, Av; iż ielt ná grobie iego Herb Florentyńki Lilia. *BielKron 456*; A Rey też [*wiódl poczet*] fwych dwádzieściá z Lábéćmi cáłymi/ Ná tárczách ná kftałt orłow z liliymi złotymi. *StryjWjaz B3v*; Ná wirzchu [*bramy*] Orzeł biały w pierfiach Lilie miał *StryjWjaz C, C*.

W przen (1) : Batzem wiele tych Liliy iż fie w korzeniły/ W Kryftufa Páná fwego/ á wnim fie fkrzewiły. *KrowObr A*.

2. bot. *Iris germanica L. (Rost)*; *kosaciec niemiecki, bylina z rodziny kosaćcowatych (Iridaceae) (3)* : *Zestawienia*: »brunatna lilija« (2): *Narcissus est purpureum liliun. eyn braun rote lylge. Brunatna liliya. Murm 117; Mymer¹ 18.*

»fijołkowa lilija« (1): *Raphanitis, Nieyáki rodzaj fiołkowej liliey. Mącz 345d.*

3. bot. *Zestawienie*: »wodna lilija« = *Nymphaea alba L. (Rost)*; *grzybienie białe, wodna bylina z rodziny grzybieniowatych (Nymphaeaceae)*; *clava Herculis, nymphaea, rhopalon Herculeon Cn [szyk 3:1] (4)* : *Wodna lelija/ Nymphaea officinis Nenuphar SienLek 211v, X2v.*

Szereg: »grzybienie, (albo) wodna lilija« (2): *Nenufar. Grzybienie albo wodna lilia. FalZiol I 91d; Nymphaea, Herbae genus est, in paludibus nascens et aquis stagnantibus, unde et nomen accepit – Grzybienie, wodna lilia. Calep [711]a.*

4. bot. *Saponaria officinalis L.*; *mydlnica lekarska, pospolita bylina rosnąca nad brzegami rzek i rowów, z rodziny goździkowatych (Caryophyllaceae, jeden gatunek) (1)* : *Struthium – Lilia, albo gwoździki polne. Calep 1012a.*

Synonimy: **1. zest.**: »złotogłowowa lilija«: »lelijowy złotogłow«; **2.** »fijołkowy korzeń«, *kosaciec*, »mieczykowy korzeń«; **3. grzybienie.**